

БРАНКО Р. ЈОВАНОВИЋ¹
ИГОР Р. ЂУРИЋ²

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ С ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ПЕДАГОГИЈУ

ОДЕЉЕЊСКИ СТАРЕШИНА У СИСТЕМУ ВАСПИТНОГ РАДА ШКОЛЕ³

САЖЕТАК. У раду се објашњавају смисао, положај, улога и задаци одељењског старешине у систему васпитног рада савремене школе.

Аутори су, примењујући методу теоријске анализе и моделовања, подробније објаснили: најзначајније функције одељењског старешине као педагошког руководиоца; личност, компетенције и функције одељењског старешине; форме рада са ученицима; сарадњу са наставницима, стручним сарадницима и родитељима и услове ефективности рада одељењског старешине.

Аутори су одговарајућу пажњу у раду посветили разматрању најчешћих потешкоћа, проблема и слабости које одељењске старешине имају у реализацији васпитног рада са ученицима и сарадњи са другим субјектима васпитно-образовног рада у школи.

У раду се закључује да у систему васпитног рада савремене школе одељењски старешина има изузетно значајну улогу, сложене функције и бројне педагошке задатке. За квалитетнију реализацију педагошког рада одељењских старешина нужно је предузети низ систематских мера на плану интензивирања васпитног рада школе, оспособљавања и перманентног усавршавања одељењских старешина и побошљања статуса и компетенција наставничке професије.

¹ jovanovicffkm@gmail.com

² djuricigor1@gmail.com

³ Рад је резултат истраживања у оквиру научно-истраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националне идентитетске и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 13. марта 2015, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 19. маја 2015.

Кључне речи: одељењски старешина, ученици, одељењски колектив, сарадња, васпитање.

СМИСАО И ЦИЉЕВИ РАДА ОДЕЉЕЊСКОГ СТАРЕШИНЕ КАО ПЕДАГОШКОГ РУКОВОДИОЦА ОДЕЉЕЊСКОГ КОЛЕКТИВА

У систему васпитног рада савремене школе одељењски старешина има изузетно значајну улогу, сложене функције и бројне педагошке задатке. Одељењски старешина (у даљем тексту ОС) је педагошки руководилац одељења које му је поверено. Одговоран је за садржај и квалитет васпитног процеса и његову усклађеност са циљевима хуманистичког васпитања. Највећи број аутора радне дужности ОС групише на следеће функције: педагошку, организационо-координирајућу, сарадњу са родитељима и административну (Трнавац и Ђорђевић, 2013, стр. 181–183).

Функционалне обавезе ОС Крившенко (2005, стр. 174) одређује као: свестрано проучавање и васпитање ученика; пружање помоћи ученицима у учењу и развоју; решавање њиховог наставног и професионалног самоопредељења; развој интерперсоналних односа ученика; сарадња са родитељима на плану пружања помоћи у васпитавању деце; сарадња са наставницима који реализују наставу у дотичном одељењу; решавање педагошких задатака и праћење и контрола напредовања и понашања ученика.

Основна усмерења делатности ОС Коджаспирова (2010) одређује на следећи начин: стварање повољних психосоцијалних и педагошких услова за индивидуални развој ученика; васпитни рад на формирању чврстог и јединственог одељењског колектива ученика; пружање помоћи ученицима у наставној делатности; организовање рада са родитељима ученика; организовање исхране, дежурства и колективног сређивања школског простора; вођење прописане документације и евиденције о посећеним занимањима и информисање родитеља о њима; предузимање мера за безбедност, сигурност и здравље деце у школи и благовремено информисање школске управе и родитеља о свим догађајима који могу представљати опасност за ученике (Коджаспирова, 2010, стр. 231–233).

Значајан део обавеза и задатака ОС односи се на педагошко-структурно усавршавање за обављање функција и задатака ОС, од-

носно самоусавршавање педагошких компетенција значајних за успешан васпитни рад са ученицима, родитељима, наставницима, стручним сарадницима и другим субјектима ангажованим у остваривању васпитног рада са ученицима.

Према схватању Н. А. Селиванова, ОС и одељењски колектив ученика могу испунити следеће функције: *образовну* (усмерену на усвајање знања, вештина и навика и формирање целовите и научно засноване слике света); *васпийну* (развој целовите, стране личности и усмереност на морално-друштвени развој); *заштиту* (повезану, пре свега, са социо-психолошком сигурношћу ученика и заштитом од негативних утицаја); *комјензирајућу* (која подразумева стварање додатних услова за развој креативних и других способности ученика и њихове самореализације у различитим областима сазнавања, игре, рада и комуницирања); *интегративну и корективну* (стварање услова и активирање потенцијала који могу интегрисати и кориговати различите утицаје ученика како у одељењу – разреду тако и ван њега) (Селиванов, 2000, стр. 138).

Поступци, облици методе ангажовања ОС, његова позиција и интензитет његовог ангажовања у остваривању задатака ОС мења се у зависности од узраста ученика, њиховог искуства и вредносних оријентација; интерперсоналних односа, развијености колектива и нивоа његове оспособљености да самостално и одговорно одлучује и организује разноврсне радне, друштвене и друге активности. У разноврсним активностима и облицима васпитног рада ОС може имати различите улоге: од непосредног организатора активности до инструктора, консултанта и саветника.

ЛИЧНОСТ И КОМПЕТЕНЦИЈЕ ОДЕЉЕЊСКОГ СТАРЕШИНЕ

ОС је истовремено наставник и васпитач. Да би успешно обављао овако сложене и захтевне улоге и разноврсне педагошке задатке он мора да поседује и одговарајућа *својства личности*. Међу овим својствима личности, знањима и умењима посебан значај имају: љубав према људима и умење општења (комуницирања) са њима, у коме се исказују поверење, разумевање, толеранција, добронамерност, искреност; предусретљивост; висок ниво опште и педагошке културе; наставнички шарм, привлачност, про-

ницљивост и осећање хумора; чврстоћа и одлучност карактера, снага воље, упорност, одважност, спремност на самоодрицање; богатство и разноврсност емоционалног живота, хуманистички поглед на свет и оптимистичка усмереност у васпитном раду са ученицима и у сарадњи са другима; висок ниво развијености стручних знања, педагошких компетенција, перцепције, маште, инвентивности, мишљења, критичности и самокритичности; комуникативност, емпатија, алтруизам, честитост, стрпљивост, предузимљивост и креативност.

Знања потребна ОС треба да чине кохерентан систем знања: а) о особеностима развоја личности, дечјих група и ученичких колектива; б) о психосоцијалним и другим димензијама личности ученика, наставника и родитеља, као и психодинамици развоја ученичких група и колектива; и в) знања која обухватају познавање утицаја васпитних фактора на развој личности и методике васпитног рада.

ОС треба да овлада *умењима* (вештинама и способностима) да: педагошки комуницира са ученицима; организује рад одељењске заједнице и друге облике васпитног рада са ученицима; сагледа и формулише циљеве, стратегију и технологију рада ОС; сачини план и програм васпитног рада у одељењу и омогући сарадњу са другим наставницима, субјектима и институцијама значајним за остваривање васпитног рада у одељењу; непосредно реализује васпитни рад ученика (разговор, дискусију, расправу, излет, екскурзију, радну акцију, приредбу, изложбу, такмичење, међусобну помоћ и сарадњу, решавање конфликта, саветодавни васпитни рад и др.); друштвено-користан рад; анализира сопствену делатност и њене резултате, организује родитељске састанке и индивидуалне консултације; реализује саветодавни педагошки рад са ученицима; користи одговарајуће инструменте, технике и методе педагошког истраживања у циљу дијагностиковања стања, проблема и могућности унапређивања васпитног и наставног рада у одељењу или појединих ученика; сарађује са другим наставницима, родитељима, стручњацима, институцијама и организацијама (културним, уметничким, спортским, хуманитарним и другим).

ОС треба да овлада *емпаијским сјосодносћима*, тј. способностима разумевања другог, спремношћу да с позиције њиховог узраста и нивоа васпитаности одговори на питања, схвати мотиве понашања или поступања субјеката са којима сарађује. Блискост одељењског старешине са ученицима, схватање њихових

брига и проблема, интересовања и потреба, саосећања поводом њихових успеха или неуспеха карактерише хуманистички приступ остваривања васпитног рада. У лику свог ОС ученици често виде свој идеал, узимају га за пример, подржавају га и идентификују се са њим. Зато они често по свом понашању, опхођењу и поступцима желе да личе на свог цењеног и омиљеног наставника, односно одељењског старешину. Управо због тога, ОС стално треба да ради на усавршавању, тзв. *рефлексивних способности*, односно на перцепцији ученичких поступака као фактора самознања.

Познати мислиоци називају педагоге „инжињерима људских душа”. Функција ОС обједињује бројне карактеристике креативно-стваралачког рада. ОС увек ради у мање или више новим условима односно ситуацијама или пак исте треба да педагошки осмишљава. Зато ОС треба да има развијене креативне способности, као и умење да ради стваралачки у било којим условима васпитне делатности. Интуиција, домишљатост и проницљивост омогућују ОС да схвати, осмисли, и донесе правилна решења у сложеним ситуацијама педагошког рада (Степаненков, 2007, стр. 43–59).

Од ОС се захтева систематска, планска делатност усмерена на координацију деловања различитих фактора који обезбеђују реализацију васпитних задатака. Због тога он треба да овлада практичним педагошким умењима, односно способностима и вештинама и да делује професионално и ефективно. То педагошко мајсторство није лако постићи, тим пре што ОС увек треба да усклађује противуречности између одељењског колектива и појединих ученика, између самих ученика, између ученика и наставника, као и између родитеља, ученика и наставника. Васпитни рад са сваким учеником је вишеструко сложен педагошки процес, посебно када је реч о ученицима са посебним потребама и неприлагођеним облицима понашања, ученицима који постижу слаб успех у школи, ученицима који одрастају у веома тешким животним приликама, као и ученицима који имају психолошке проблеме и сметње у развоју.

Педагошко мајсторство ОС теоријски стиче у процесу изучавања закономерности и методике наставног и васпитног рада. То је неопходна основа за усавршавање практичних педагошких компетенција. Оне у себи укључују и таква својства као што су комуницирање са различитим типовима ученика, групама ученика, наставника, родитеља и других субјеката из окружења; педагош-

ку технику и такт, висок ниво говорне културе и коришћење сопствених иновација стечених у васпитно-образовном раду. У савременим условима веома је пожељно да наставник-ОС влада и практичним вештинама као што су игра, плес, певање, спорт, коришћење савремене информативне технологије и сл. (Степаненков, 2007, стр. 49).

ФУНКЦИЈЕ ОДЕЉЕЊСКОГ СТАРЕШИНЕ КАО ПЕДАГОШКОГ РУКОВОДИОЦА ОДЕЉЕЊА

Савремени аутори најчешће разматрају и указују на велику међусобну повезаност следећих функција ОС као педагошког руководиоца одељења: васпитну, дијагностичку, управљачку, координаторску, планерску, саветодавну, евалуаторску и организациону. Н. К. Степаненков детаљније разматра следеће функције ОС: управљачку, информативну, усмеравајућу, планерску, комуникативну, развијајућу и истраживачку (Степаненков, 2007, стр. 43–59).

ВАСПИТНА ФУНКЦИЈА

Највећи број савремених педагога сматра да су најважнији циљеви васпитне делатности ОС: стварање психолошко-педагошких услова за оптималан развој ученика (услови заштићености, безбедности, емоционалног комфора); организација разноврсних стваралачких и других активности значајних за стицање прихватљивог социјалног искуства, знања и навика саморазвоја, самоодређења и самореализације у садашњости и будућности; организација социјално вредних односа и доживљаја у одељењу; помоћ ученицима у усвајању социјално пожељних вредности, изграђивању вредних особина воље и карактера и развоју моралних вредности (хуманизам, правда, слобода, солидарност, доброта и пожртвованост).

Значајан део васпитних задатака ОС усмерен је на помоћ ученицима у превладавању потешкоћа у социјализацији, учењу, самоактуелизацији и уопште одрастању, као и у суочавању са различитим врстама анксиозности и страхова од школе; јачању личности ученика (реална слика о себи, самоорганизација, самореализација, самообразовање, самоваспитање) и спречавању не-

прихватљивих облика понашања, односа и схватања као што су: завист, мржња, љубомора, пакост, лагање, варање, нетолеранција, себичност, етноцентризам, неодговорност, ксенофобије, шовинизам, расизам и антисемитизам.

ОС реализује васпитни рад којим се остварују задаци развијања културе дијалога, толеранције, мира, интеркултуралности, мултиконфесионалности, националног и културног идентитета; оспособљавања за тимски рад, преузимање одговорности, доношење одлука, конструктивно решавање проблема; развијања колективних форми живота и рада, критичности и самокритичности, способности за уобличавање својих идеја и захтева, умења остваривања својих права, дужности и обавеза; развијања солидарности, отворености за нове вредности, погледе и схватања и разумевање своје позиције и обавеза у школи, породици и друштву.

Своје функције ОС остварује у васпитном раду са целим одељењем, појединим групама и посебно са сваким учеником. Педагошке задатке решава у складу са општим циљевима васпитања, специфичним условима у којим обавља своју делатност (узраст ученика, њихова искуства, вредности и ниво социјализованости, специфичне карактеристике одељења, родитеља, школе и средине у којој се школа налази). Основна функција у делатности ОС јесте његово садејство у развоју и саморазвоју личности, подстицање креативно-стваралачких потенцијала, обезбеђивање активне друштвене заштите ученика, стварање потребних услова за активизацију снага ученика за решавање сопствених проблема, самоодређење, саморехабилитацију, самоорганизацију и самоактуелизацију (Сластенин, 2003, стр. 144).

УПРАВЉАЧКА ФУНКЦИЈА

Управљачка функција суштински произилази из активности ОС као руководиоца, односно основног субјекта коме је поверено управљање васпитним активностима ученика. Управљачка функција има много више педагошки него формално-правни карактер. Ова функција је веома повезана са организаторском и координаторском функцијом ОС. Сластенин управљачку функцију ОС повезује са дијагностичком, планерском, контролном и корективном функцијом (Сластенин, 2003, стр. 147).

Управљачка функција, односно функција руковођења односи се на: педагошку анализу извора, информација (докумената ви-

ших органа), коришћење унутрашње могућности школе, родитеља и ученика; планирање васпитног процеса; организацију делатности ученичког колектива; координацију и усклађивање међуделовања различитих фактора васпитања; разматрање-анализа резултата и у склопу тога рефлексивне анализе своје делатности (Степаненков, 2007, стр. 43).

ПЛАНЕРСКА ФУНКЦИЈА ОС

Планирање ОС (пројектовање, осмишљавање, програмирање васпитног рада) представља помоћ самом себи и одељењском колективу у рационалној организацији активности. Планирањем се педагошка делатност уређује и она добија карактеристике организованог, целисходног, рационалног и систематичног процеса којим се управља и који је усмерен на континуитет постизања планираних резултата.

Циљеви васпитног процеса одређују задатке управљања процесом развоја личности ученика и одељењског колектива. Њих је могуће поделити на опште и посебне. Општи се конкретизују у складу са основним сферама социјалних односа у које се укључује ученик, а посебни су повезани са непосредном организацијом делатности ученика и одељењског колектива.

У планирању васпитног рада ОС полази од општих циљева васпитно-образовног рада имајући у виду познавање конкретне васпитне ситуације свог одељења (остварених резултата, потенцијала, искустава и вредности ученика, родитеља, школе, средине, узраста); актуелних проблема и потреба педагошког рада, процене сопствених педагошких компетенција и капацитета других субјеката у остваривању планираних активности. Тиме се избегавају практицизам, несистематичност, импровизације, *ad hoc* деловање и стихијност у обављању педагошких функција ОС. Студиозно урађени планови рада ОС доприносе већем степену координације, организованости и усклађености деловања свих чинилаца који непосредно или посредно учествују у васпитном раду одељењског колектива. Планом се издваја и наглашава оно што је битно, основно и најзначајније за ефикасно васпитно деловање. План рада одељењског старешине треба да буде усаглашен са планом рада и плановима рада разредних, односно одељењских већа (Malić, 1981, стр. 80–85). План рада представља не само обавезујућу оријентацију у раду него и основу за праћење и вредновање рада одељења као педагошког колектива и ОС као

његовог руководиоца. Планови могу бити, зависно од тога на који се период односе и које садржаје обухватају, стратешки, перспективни, средњорочни, годишњи, квартални, месечни, недељни и дневни.

У планирању је важна континуирана и садржајна сарадња ОС са одељењским колективом, родитељима ученика и другим референтним субјектима. ОС треба да обезбеди пуну слободу и мотивисаност свих учесника у планирању. На тај начин се обезбеђује већи степен њихове иницијативности, креативности, међусобне сарадње и одговорности (Б. Јовановић, 2005, стр. 183–196).

ОРГАНИЗАТОРСКА И КООРДИНАТОРСКА ФУНКЦИЈА

ОС је главни организатор и координатор сарадње са другим наставницима, родитељима и субјектима и институцијама изван школе који се ангажују у остваривању васпитног рада одељењског колектива и васпитању ученика.

Функција васпитања и социјалне заштите ученика је стожерни стуб у чијем се делокругу гради систем активности ОС. За постизање циљева васпитања и социјалне заштите ученика ОС је дужан да реализује низ посебних задатака повезаних са формирањем колектива, повољних интерперсоналних односа и ученичког самоуправљања. Код ове функције најважнија је подршка ученичкој иницијативи и разноврсним активностима ученика у којима они могу да задовоље своја интересовања и потребе. ОС ову функцију остварује првенствено организовањем ученичких активности и пружањем помоћи и подршке ученицима у самоорганизацији разноврсних видова делатности: сазнајним, радним, културно-забавним, друштвеним, креативно-стваралачким, комуникативним и другим.

ДИЈАГНОСТИЧКА ФУНКЦИЈА

Дијагностичка функција ОС је усмерена на проучавање/истраживање и анализу личности ученика, на утврђивање узрока проблема у учењу и понашања ученика, као и на откривање специфичних карактеристика и капацитета ученика, ученичких група, колектива, родитеља и других субјеката и услова који учествују у васпитном раду одељењског колектива и његових ученика. Истовремено, дијагностичка функција ОС треба да

обухвати и дијагностиковање педагошког процеса и резултата остварених у васпитном раду (процесна и исходна дијагностика). Више о циљевима, методама и принципима педагошке дијагностике видети у књизи Станојловић, 2013.

ОС проучава васпитни стил и методе наставног и васпитног рада својих колега са ученицима, прати успешност реализације васпитно-образовних задатака, уочава проблеме и тешкоће у непосредном васпитно-образовном раду да би на адекватан начин могао да пружи подршку и помоћ колегама, како у раду са ученицима тако и у сарадњи са родитељима. Истовремено, ОС је заинтересован за информације о учењу, понашању и напредовању ученика и одељења, размену мишљења, прихватање конструктивних предлога и иницијатива и утврђивање и предузимање усаглашених стратегија, циљева и облика педагошког рада са ученицима и одељењем.

У остваривању дијагностичке функције ОС може да користи различите изворе, облике, методе и инструменте за дијагностиковање ученика и одељењског колектива, као што су на пример: здравствена и педагошка документација, разговори са ученицима, наставницима, стручним сарадницима и родитељима, посматрање, резултати ученичког рада, резултати психолошког испитивања, интервју, анкетирање, скалирање, анегдотске белешке и др. (Б. Јовановић, 2005, стр. 142–146).

Реализујући ову функцију ОС истовремено постиже више циљева: одређује успешност своје делатности и других чинилаца васпитања; дијагностикује проблеме и потешкоће у остваривању васпитних задатака; и на основу дијагностичких резултата утврђује даљу стратегију и технологију васпитног рада.

ЕВАЛУАТОРСКА ФУНКЦИЈА

Основни циљ функције *контроле*, праћења, *корекције*, *вредновања* и *евалуације* у активностима ОС јесте обезбеђивање сталног развоја система васпитног рада. Реализација функције контроле усмерена је на откривање недостатака, слабости и проблема у васпитном процесу. На основу анализе резултата контроле остварује се корекција рада ОС, одељењског колектива у целини, појединих група ученика и посебно сваког ученика, као и других субјеката који остварују васпитно-образовни рад у одељењу или на неки други начин учествују у остваривању програма васпитног рада у одељењу. Контролна функција ОС има првенствено пе-

дагошки карактер. Корекција је најчешће заједничка делатност ОС, одељењског колектива, групе ученика или појединих ученика којом се отклањају уочени недостаци, проблеми, негативне појаве, неуспеси одељењског колектива, његових чланова, као и других субјеката који су повезани са радом ОС и одељењског колектива.

ИНФОРМАТИВНА ФУНКЦИЈА

Информативна функција је једна од основних функција у професији наставника и делатности одељењског старешине. Она од наставника и одељењског старешине захтева разноврсну ерудицију, општеобразовну културу и способност да изабере и презентује ученицима широк круг информација о различитим питањима из области културе, економије, политике, науке, историје, етике, естетике, медицине, уметности и спорта и других области људског сазнања. Осим тога, ова функција подразумева веома развијену културу говора јер је ОС живи извор знања, размишљања и надахнућа ученика. Користећи реч ОС усмерава ученика на социјално важне вредности: позитиван однос према учењу и раду, развој способности, избор будуће професије, и усвајање хуманистичких и моралних вредности.

У систему метода васпитања убеђивање има посебно важну улогу и огромне васпитне могућности. Реч, ставови, информације, погледи и схватања ОС не само да информишу ученике већ оплеменењују њихова осећања, утичу на формирање погледа, развој широког спектра хуманистичких вредности и развијање вољно делатних особина личности (Степаненков, стр.43–59).

МОБИЛИЗАТОРСКА ФУНКЦИЈА

Мобилизаторска функција захтева од ОС умење да побуди иницијативу, машту, активност и стваралаштво, да код њих изгради вољно-делатни однос за решавање проблема и помагање сваком ученику да се укључи у колективну делатност и да започету делатност доведе до краја. Ова функција се односи и на целину одељењског колектива и групе ученика – посебно оних који су одесхрабрани, мање успешни и којима је неопходна педагошка подршка.

У остваривању мобилизаторске функције ОС може користити бројна средства метода подстицања, убеђивања, уверевања и вежбања.

КОМУНИКАТИВНА ФУНКЦИЈА

Комуникативна функција у раду наставника и ОС има незаменљиво социјално, педагошко и психолошко значење. Између многих облика личности ОС које утичу на личност ученика, веће значење добија добронамерно одношење према њима, узајамно поверење и уважавање. Све више преовлађују схватања да су добронамерност, отвореност, уважавање и поверење најсигурнији путеви који воде према разуму и срцу сваког ученика. Добри узајамни односи између ОС и ученика, ОС и других наставника, ОС и родитеља имају позитиван утицај на учвршћивање ауторитета и повећање ефективности васпитног процеса.

ФОРМЕ РАДА СА УЧЕНИЦИМА

ОС може да организује различите облике – форме рада са ученицима, зависно од васпитних циљева које жели да постигне. Те форме могу бити: наставне, радне, спортске, културне, уметничке, рекреативне, забавне, хуманитарне и друге. У овом раду осврнућемо се на педагошку суштину индивидуалних, групних и колективних форми рада ОС са ученицима.

Индивидуалне форме рада, по правилу, повезане су са ванчасовном делатношћу ОС са ученицима. Оне су присутне и у групним и у колективним формама рада и у крајњем случају одређују успешност свих других форми рада. То су разговори, консултације, емотивни говори, размена мишљења, дискусије, испуњавање заједничких препорука и захтева, указивање индивидуалне помоћи у конкретном раду, заједничко решавање проблема и задака и друге.

Коришћење индивидуалних форми рада претпоставља да ОС оствари низ задатака као што су: мотивација ученика; откривање њихових способности и склоности; упознавање вољно-карактерних особина и система вредности као и проблема и потешкоћа који ометају развој ученика и његове самореализације. Сваки ученик захтева посебан приступ и индивидуализован стил рада ОС са њим. Важно је да ОС оствари поверење, да уме да мотивише,

да отвара перспективу, да буде објективан, реалан и правичан. Индивидуалне форме рада омогућују већи степен разумевања, уважавања и међусобне емпатије. Искрен разговор између ОС и ученика може некада имати више педагошке користи него неколико колективних подухвата. Зато је *педагошка погрешка* незаменљива у васпитном раду са ученицима, посебно са категоријама ученика који имају развојне, психосоцијалне и друге врсте проблема у учењу, понашању, социјализацији (види Николић и Јовановић, 2013).

Однос између наставника и ученика је у педагошком смислу добар када постоји: 1) *оивореност* – тако да је лако бити директан и искрен један према другом; 2) *држност* – када свако зна да га онај други поштује; 3) *међузависност* (што је супротно од зависности); 4) *самосталност* – која доприноси да свако развије своју јединственост, креативност и индивидуалност; 5) *узајамно задовољење и подршка* – тако да ни једна потреба није задовољена на рачун другог (Гордон, 2001, стр. 17).

Групне форме рада представљају заједнички рад ОС са ученицима када се формирају групе које имају заједнички проблем, програм или циљеве. То могу бити групе ученика задужене за остваривање одговарајуће делатности у одељењу, школи или ван школе; креативно-стваралачке групе, микро-кружоци, органи ученичке самоуправе и друге групе које имају своја стална, привремена или повремена задужења и задатке. У овим формама рада ОС може себе испољавати на различите начине – као равноправног члана групе, инструктора, организатора или једног од учесника у раду групе. Његов главни задатак је да помогне раду групе у целини, да сваком учеснику омогући да искаже себе и створи услове за постизање планираних резултата групног рада. Истовремено, ОС треба да координира рад између појединих група ако се активности реализују као део/сегмент активности одељењског колектива. У свом педагошком деловању ОС развија хумане односе међу ученицима, учи их кооперативном раду, правилном комуницирању и одговорности за преузете задатке.

Колективне форме рада ОС односе се на организовање различитих форми активности одељењског колектива као што су: одељењски састанци, такмичења, друштвено-корисни рад, смотре, културно-забавне активности, походи, празници, екскурзије, приредбе, прославе и сл. У зависности од узраста и искуства ученика, развијености одељењског колектива и садржаја колективних активности, ОС може у овим активностима да има

различите улоге: водећег учесника, организатора, аниматора, координатора, саветника, инструктора, сценаристе, режисера, равноправног учесника, иноватора и сл.

Различите колективне форме рада могу се реализовати према преузетим или сопственим сценаријима. Рад према преузетим сценаријима у великом броју случајева може бити педагошки вредан. У таквим случајевима ОС објашњава ученицима смисао, значај и вредности сценарија. Међутим, преузети сценарији могу да коче креативност и замисли ученика и испољавање њихове самосталности и да их лишава задовољства да испоље своје идеје и потребе. И поред тога, не треба одбацити могућност преузимања постојећих сценарија, модела или програма васпитног рада а који су већ проверени. И кад се прихвати туђи сценариј, он треба да буде предмет студиозне анализе, како би се прилагодио потребама и специфичностима оних који треба да га реализују. На тај начин расте мотивација за његово остваривање и јача судјекатска позиција ученика и колектива. Зато што су поједини ученици и њихови колективи уникални, следствено томе и форме рада по свом садржају треба да буду непоновљиве. Првенство, дакле, треба да имају они програми, облици и садржаји васпитног рада који настају у процесу колективног осмишљавања и трагања конкретног одељењског колектива, у конкретној школи и средини. У њиховом проналажењу и осмишљавању пожељно је да учествују ученици, ОС и други компетентни субјекти.

САРАДЊА СА НАСТАВНИЦИМА И СТРУЧНИМ САРАДНИЦИМА

ОС реализује своју функцију у тесној сарадњи са другим члановима школског колектива, првенствено са наставницима који раде у истом одељењу. Узајамно сарађујући са предметним наставницима, ОС остварује улогу организатора и координатора васпитног рада са ученицима, одељењским колективом и родитељима. Он на одговарајући начин упознаје наставнике са битним сазнањима о ученицима и одељењском колективу, размењује информације са њима и ангажује их у решавању одговарајућих проблема и унапређивању васпитног рада. ОС са наставницима утврђује најповољније форме и средстава васпитног рада који обезбеђују успешност наставне делатности ученика и

њихову самореализацију. ОС систематично информише наставнике о динамици развоја ученика, њиховим тешкоћама, напредовању и достигнућима, о измењеној ситуацији у породици или статусу ученика у складу са карактером проблема и потешкоћа које ученици имају. ОС мотивише наставнике за разматрање путева за њихово отклањање и решавање. Сарадња ОС и наставника нужна је и у погледу обезбеђивања могућности за различите облике рада, како са даровитим ученицима тако и са ученицима са посебним потребама или онима који немају повољне услове живота.

ОС има значајног утицаја на успостављање правилних односа између наставника и родитеља ученика. Он посредује у међусобним сусретима предметних наставника и родитеља, организује састанке између наставника и родитеља на којима се разматрају одговарајући наставни и васпитни проблеми, школски успех, дисциплина и међусобни односи у одељењу. ОС са предметним наставницима помаже ученицима у избору различитих облика васпитног рада као и других облика за задовољавање њихових специфичних потреба, интересовања и развој способности.

Педагошке консултације представљају специфичну форму деловања ОС којом се обезбеђује јединство васпитног деловања. У овој форми целовито и студиозно се разматра ситуација појединог ученика и договара стратегија и методика јединственог васпитног деловања. Сви који су укључени у рад са учеником добијају целовиту информацију о психичком, физичком и интелектуалном развоју ученика, његовим индивидуалним особеностима, тешкоћама и могућностима. ОС, педагози и други стручни сарадници анализирају резултате посматрања ученика, размењују информације и договарају се о начинима решавања проблема и преузимању одговарајућих задатака у даљем педагошком раду са учеником, родитељима/старатељима или одељењем.

Индивидуални разговор ОС са предметним наставником основна је форма рада и сарадње између ОС и предметних наставника. Овај разговор је неопходна мера која се организује да би се предупредиле потешкоће, конфликти и успешно решавали проблеми. Такве разговоре треба организовати као размену информација и тражење решења за одговарајући проблем ученика или одељења.

ОС проучава педагошки стил и основне методе рада својих колега са ученицима, утврђује успехе, проблеме и резултате рада са ученицима и родитељима/старатељима, организује размену

педагошког искуства, подстиче наставнике на пружање педагошке подршке ученицима и сарадњу са родитељима/старатељима. У свом деловању ОС прихвата целисходне предлоге наставника и на одговарајући начин реагује на запажања, ставове и иницијативе наставника.

Професионалност, отвореност, поверење, уважавање, добронамерност, одговорност, самокритичност и ентузијазам основне су претпоставке свих видова сарадње ОС са предметним наставницима и стручним сарадницима.

САРАДЊА СА РОДИТЕЉИМА/СТАРАТЕЉИМА И ВАНШКОЛСКИМ ИНСТИТУЦИЈАМА

Одељењски старешина успоставља контакте између школе и родитеља/старатеља, наставника и родитеља и непосредно сарађује са родитељима у циљу јединственог деловања школе и породице, разрешавања актуелних проблема ученика и њиховог оптималног развијања. У непосредној сарадњи са родитељима ОС се упознаје са социјално-породичним приликама, здравственим стањем и статусом ученика у породици. Са родитељима размењује информације о ученику, његовим проблемима, потребама, склоностима, интересовањима и напредовању. ОС иницира и организује различите форме сарадње са родитељима као што су индивидуалне консултације и родитељски састанци (одељењски, групни и тематски). Осим тога, ОС подстиче и непосредно ангажује родитеље у остваривању одговарајућих програма васпитног, наставног или школског рада (органи управљања, савети родитеља, организација радних, културно-забавних, хуманитарних и других активности). ОС брине и о педагошко-психолошком образовању родитеља (Трнавац и Ђорђевић, 2013, стр. 182–183).

ОС има на располагању и бројне друге облике сарадње са родитељима као што су: посета учениковом дому – породици; посете родитеља одељењском старешини; писане поруке родитељима; телефонски разговори; комуницирање путем интернета; заједнички састанци родитеља, ученика, наставника и одељењског старешине. ОС може самостално или у сарадњи са стручним сарадницима у школи и стручњацима ван школе, да организује различите облике педагошко-психолошког усавршавања родитеља као што су предавања, трибине, округли столови, индиви-

дуалне и групне консултације и др. (Malić, 1981, стр. 64–65). (Више о проблемима и могућностима, облицима и принципима сарадње између школе и породице видети у књизи Илић, Николић и Јовановић, 2006.)

Одељењски старешина може самостално или/и заједно са управом и стручним сарадницима школе организовати различите облике сарадње свог одељења и ученика са: библиотекама, позориштима, галеријама, здравственим институцијама, саветовалиштима за младе, службама за запошљавање, привредним организацијама, установама јавних служби, спортским организацијама и клубовима, Црвеним крстом, Савезом извиђача, Младим горанима, омладинским организацијама и другим научним, стручним, културним и рекреативно-забавним институцијама и организацијама.

УСЛОВИ ЕФЕКТИВНОСТИ РАДА ОДЕЉЕЊСКОГ СТАРЕШИНЕ

Ефективност, ефикасност и квалитет процеса и резултата педагошког рада ОС детерминисани су бројним објективним и субјективним условима. То су, пре свега: социопсихолошки, педагошки, кадровски, материјално-технички и други услови у школи; социо-економске и друге карактеристике средине у којој школа остварује своју делатност и социо-психолошке и друге карактеристике одељења које је поверено ОС. Ефективност делатности ОС зависи, пре свега, од личности самог ОС, његових педагошких компетенција и мотивисаности. ОС може успешно радити ако има формирану основну Ја-концепцију на чврстој уверености у могућности успешне сарадње са другим људима, уверености у смисао и значај васпитне делатности и осећање сопствене значајности као човека, наставника и васпитача.

Постоје две групе показатеља ефективности рада ОС. Прва група су критеријуми постигнутих резултата (исхода) који показују колико су успешно реализовани циљеви педагошког рада ОС. Они одражавају ниво који су ученици постигли у социјалном развоју и самореализацији. Друга група су процесуални критеријуми који омогућавају да се оцени ниво успешности остваривања функција ОС: како се остварује педагошка делатност и педагошко општење са ученицима; како се реализује његова личност у про-

цесу педагошког рада; какве су његове радне способности и здравље; квалитет педагошких активности и међусобних односа ученика и ученика и наставника.

У пракси школског рада доминирају оцене о раду ОС према спољашњим, односно формалним показатељима успешности, као што су, на пример, уредност вођења педагошке документације, број одржаних састанака са ученицима или родитељима, а да се при томе не узима у обзир квалитет педагошког рада. Недовољно се вреднује педагошко мајсторство ОС, његов педагошки ауторитет код ученика, родитеља, својих колега и других субјеката са којима сарађује, као и квалитет интерперсоналне климе у одељењу и повољност услова за самореализацију и сарадњу ученика у одељењу.

Од стила руковођења ОС одељењем и стила педагошког општења са ученицима умногоме зависи какви су међусобни односи ученика и њихови односи са наставницима. Демократски стил, при коме се ученик прихвата као равноправни партнер у сарадњи, уважава његово мишљење, иницијативе и ставови, доприноси развоју самосталности, креативности и одговорности ученика, развоју неприсилне, дружељубиве, демократичне и хуманизоване атмосфере у одељењу, јачању субјектске позиције ученика и њиховој интензивној социјализацији (Сластенин, 2003, стр. 153).

Одељењски старешина обавља своју дужност често у врло *неповољним социјалним и дружим условима* који отежавају његову делатност и смањују квалитет остваривања васпитних задатака. Неповољни услови могу, у мањој или већој мери, постојати у одељењу, школи и средини у којој се школа налази. Неповољни услови рада ОС у одељењу најчешће су одређени саставом ученика, њиховим школским успехом, мотивацијом, интерперсоналним односима и вредносним оријентацијама. Услови рада у школи који имају значајан утицај на квалитет педагошког рада ОС јесу: психосоцијална клима, односи између ученика и наставника, радни ентузијазам, педагошка клима, вредности које школа негује, квалитет сарадње са родитељима и углед школе у средини. Најзначајнији фактори који делују у средини у којој се школа налази, а који се одражавају на квалитет остваривања педагошке делатности ОС јесу: „менталитет средине”; очекивања родитеља; социјалне, културолошке, економске и друге карактеристике средине; ставови средине према школи, образовању, васпитању и наставницима).

Под утицајем неповољних услова, недовољно компетентни и сигурни у ваљаност својих педагошких ставова, метода и облика рада ОС су често обесхрабрани и недовољно мотивисани да мењају уобичајени стил рада. ОС су, неретко, изложени разноврсним притисцима ученика и њихових родитеља, локалне средине и својих колега. У тако неповољним условима, који појачавају професионалну и личну несигурност, ОС су најчешће препуштени себи самима, без потребне помоћи и подршке школске управе и ваљаног система педагошког усавршавања. Зато можемо рећи да је дужност ОС, осим тога што је изузетно значајна и веома захтевна, често и исцрпљујућа у савременим условима школског живота и рада. Бројна истраживања показују да слаби васпитна функција школе (Поткоњак, 2014). У свакодневном животу и школи занемарују се хуманистичке и моралне вредности. То се додатно неповољно одражава на положај и квалитет рада ОС.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

ОС представља основни, незаменљиви и најзначајнији фактор у систему васпитног рада савремене школе. ОС је истовремено наставник, васпитач, планер, организатор, реализатор и евалуатор наставног и васпитног рада са ученицима, али и сарадник и координатор у раду са другим наставницима, стручним сарадницима, родитељима и другим субјектима, стручним органима и институцијама, ангажованих у остваривању васпитног рада са одељењским колективом ученика.

Свакодневна пракса и бројна емпиријска истраживања показују да су у раду ОС најчешће присутне следеће слабости и њихови недостаци: занемаривање педагошких функција, односно садржаја, задатака и облика васпитног рада са ученицима и одељењским колективом; недовољно обраћање пажње на потребу јачања субјектности ученика и одељењског колектива; недовољно садржајна и конструктивна сарадња са другим наставницима, стручним сарадницима, родитељима, институцијама и субјектима ван школе; недовољна систематичност, студиозност у планирању, реализацији и евалуацији васпитног рада. Одељењски старешина најчешће своју активност исцрпљује у решавању дисциплинских проблема ученика и формалном испуњавању административних обавеза, како у раду са ученицима тако и у сарадњи са родитељима, наставницима и стручним органима у школи. Одељењски старешина у реализацији васпитних задатака више делује *ad hoc* него студиозно и конструктивно.

Педагошки рад ОС, неретко, карактеришу ауторитарни и стихијски стил рада, формалистички приступ у реализацији педагошког рада, педагошка недоследност, недостатак педагошког ентузијазма, емпатије, креативности и одговорности. Бројни су узроци који утичу на недовољно квалитетан рад ОС. Условно се могу поделити на објективне и субјективне. Васпитни рад у школама је занемарен. У школама се много више пажње посвећује образовној него васпитној компоненти развоја личности ученика. У условима кризе у којој се налази и наше друштво, као и систему поремећених вредности и вредносне дезоријентисаности ученика, објективно је теже остваривати циљеве васпитног рада. ОС нису у довољној мери педагошки оспособљени и мотивисани за бројне и сложене задатке које треба да реализују. Без одговарајуће подршке, контроле и помоћи школске управе они најчешће прибегавају примени традиционалних метода и поступака васпитног рада које су засноване на ауторитарној концепцији васпитања и недовољно студиозном и одговорном остваривању својих педагошких дужности а то се, неминовно, неповољно одражава на квалитет и ефективност рада ОС.

За успешно обављање веома сложених, одговорних и педагошки захтевних функција ОС нужно је предузети низ системских мера на плану: интензивирања васпитног рада школе, оспособљавања наставника – будућих одељењских старешина током њиховог припремања за наставнички позив; осмишљавања и реализације програма перманентног усавршавања и самоусавршавања одељењских старешина и побољшања статусног положаја наставничке професије.

-
- ЛИТЕРАТУРА Гордон, Т. (2001). *Како дијети усјешан насјавник*. Београд: Креативни центар; Мост.
- Илић, М., Николић, Р. и Јовановић, Б. (2006). *Школска педагогија: уџбеник за студенте учитељских факултета*. Ужице: Учитељски факултет; Филозофски факултет.
- Јовановић, Б. (2005). *Школа и васпитање*. Београд: Едука.
- Јовановић, Б. П. и Јелић, М. (2014). „Педагошка подршка ученицима у концепцији хуманистичке педагогије”. У: Радмила Николић (ур.), *Настава и учење: савремени присућуи и њерсејкшиве* (стр. 73–88). Ужице: Учитељски факултет.
- Јовановић, Б. и Радојевић, Б. (2012). „Смисао, значај и реализација слободних ученичких активности у савременој школи”. У: С. Маринковић

- (Ур.), *Настава и учење: циљеви, стандард, исходи* (стр. 175–190). Ужице: Учитељски факултет.
- Коджаспирова, Г. М. (2010). *Педагогика: учеб. для студентов вузов, обучающихся по пед. специальностям*. Москва: КноРус.
- Колесникова, И. А. (2007). *Коммуникативная деятельность педагога*. Москва: Академия.
- Крившенко, Л. П., Вайндорф-Сысоева, М. Е., и Юзефовичус, Т. А. (2005). *Педагогика*. (Л. П. Крившенко, ур.). Москва: Проспект.
- Крнџајић, С. (2002). *Socijalni odnosi i obrazovanje*. Београд; Вршач: Institut za pedagoška istraživanja; Виша школа за образовање васпитања.
- Кукушин, В. С. (2002). *Теория и методика воспитательной работы*. Ростов-на-Дону: Март.
- Малић, Ј. (1981). *Razrednik u osnovnoj školi*. Загреб: Школска knjiga.
- Николић, Р. и Јовановић, Б. (2013). „Субјекатска позиција ученика у концепцији хуманистичке наставе и васпитања”. У: *Настава и учење: квалитетно-образовног процеса* (стр. 227–240). Ужице: Учитељски факултет у Ужицу.
- Поткоњак, Н. (2014). *Прави смисао и значај давања циљевима и задацима васпитања*. Београд: Српска академија образовања.
- Селиванов, В. С. (2000). *Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания*. Москва: Изд. центр «Академия».
- Сластенин, В. А. (2003). *Общая педагогика*. Москва: Владос.
- Станојловић, Б. Д. (2013). *Основни педагошке дијагносе*. Београд: Пролетни преглед.
- Stevanović, М., и Ajanović, D. (1997). *Školska pedagogija*. Varaždinske Toplice: Topimir.
- Степаненков, Н. К. (2007). *Педагогика школы*. Минск: Адукацыя і выхаванне.
- Трнавац, Н. и Ђорђевић, Ј. (2013). *Педагогика: уџбеник за наставнике*. Београд: Научна КМД.

BRANKO R. JOVANOVIĆ

IGOR R. ĐURIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

THE CLASS TEACHER IN THE SYSTEM OF PEDAGOGICAL WORK OF SCHOOLS

By the method of theoretical analysis and modeling, this paper explains the meaning, role, status and duties of the class teacher in the system of educational work of contemporary schools. The class teacher represents the fundamental, irreplaceable and the most important factor in the system of educational work of contemporary schools. The class teacher is simultaneously a teacher, educator, planner, organizer, implementer and evaluator of teaching and educational work with the students, but also an associate and coordinator in working with other teachers, support staff, parents and other subjects, professional authorities and institutions involved in the realization of educational work with the collective of class students.

Educational work of class teachers is often characterized by authoritarian and elemental style of work, formalistic approach in implementation of pedagogical work, pedagogical inconsistency, lack of pedagogical enthusiasm, empathy, creativity and responsibility. There are numerous reasons that affect the insufficient quality work of class teachers. It is objectively difficult to realize the goals of educational work in the conditions of crisis, students' value disorientation and disturbed system of values in which our society is nowadays. Class teachers are not sufficiently motivated and pedagogically trained to implement numerous and complex tasks. Without proper support, control and assistance of the school management, they usually resort to the application of traditional methods and procedures of educational work based on the concept of authoritarian upbringing and insufficiently studious and responsible realization of their teaching duties.

To successfully perform very complex, responsible and demanding pedagogical duties of class teachers, it is necessary to undertake a series of systematic measures in: intensifying the educational work of schools; training of teachers – future class teachers during their preparation for the teaching profession; the design and implementation of programs of permanent education and self-improvement of

class teachers; and improving the position of the status the teaching profession.

KEY WORDS: class teacher , students, class collective, cooperation, education.